

ЉУБОМИР МАРКОВИЋ

**МАЈОР ИЛИЋ
У НАРОДНОЈ ПЕСМИ И ЛЕГЕНДИ**

ЉУБОМИР МАРКОВИЋ
УИ 32000 Чачак
Улица 603. бр. 18

UDK 886.1 (091) : 398

I

Како се Јавор, заједно са Мучњем на једној и Голијом на другој страни, издигао изнад осталих старовлашких планина, тако је и мајор Михаило Илић, својом храброшћу, сналажљивошћу и неустрашивошћу, надвисио остале јунаке на Јавору 1876. године. И данас се не могу одвојити: Јавор од Јаворског рата и мајора Илића, нити Илић од Јавора. Илић је, једном приликом, у разговору, рекао, не без разлога: „Мој Јавор!”¹ Он је тако схватао, јер га је од првог сусрета уочи рата, када је на Јавор долазио, и заволео. Жалио је што се одмах, на почетку Јаворског рата, није нашао са својим борцима на јаворским висовима. Многи, када су тражили узроке пораза на Калипољу, 24. јуна (по старом календару), наводили су као један недостајање, мајора Илића на јаворском ратишту.² Тада је он предводио лево крило Чачанске бригаде уз Ибар, од Рашке према Косовској Митровици, и бележио успехе у тим борбама: на Кленку, код Лепосавића, на Рогозни. Тек почетком јула дошао је на

јаворске висове и крстарио са својом јединицом тим простором. Познавао је Јавор као ужички крај, Шумадију и Београд, где је живео и радио. Бирао је најподеснија места за напад – како би Турцима задао што тежи ударац. Жалио је што мора, после битке на Доловима, 26. јула, да напусти Јавор и његова прострaнства, јер нигде не може до Јелице да организује одбрану као на јаворским висовима. И, није га потпуно напустио. Упркос наређењима заменика команданта Ибарске војске Чолак-Антића о повлачењу, он задржава своје Рудничане на Погледи, на прилазима Јавору, на мртвој стражи, да задржи надирање Турака прско Кушића, према Ивањици, Драгачеву, Моравској долини и Шумадији, како су били планирали. Уз помоћ свога побратима Петра Борисављевића, команданта Ужичке бригаде прве класе, на Кушићима, Јеврема Вукосављевића, са батаљоном Ариљаца друге класе на Катићима и Дучићевих добровољаца у Ковиљу, успео је у томе. Стално је стварао планове како да преотме Јавор од Турака. Остао је Илић на Погледи све док Рудничани нису добили наређење да крену према Делиграду, на моравско ратиште, 17. августа 1876, када их је отпратио до Чачка и предао их под команду Радомира Путника, који са њима одлази на Делиград. Илић се потом враћа на јаворско ратиште и преузима команду над Ужичком бригадом друге класе, којом је до тада командовао Јово Пантелић.

Турци врше последње припреме за пробој српске одбране и да се својим левим крилом, преко Кадине стене, Чемернице и Катића, спусте у Приличко поље, а онда преко Драгачева сићу до Чачка и одсеку одступницу српској војсци која се налазила на Кушићима и у Ивањици. Ратни савет нашао се на Кушићима у веома незгодној ситуацији: јединицама на Чемерници и Катићима не може се помоћи, јер су се турске снаге уклиниле између српских јединица, све до Маскове. Тада се јавља Илић и довикује: „Ја не дам Мучањ!“ Он напушта седницу Ратног савета на Кушићима, преко ноћи са Ужичанима стиже на Катиће, а у јутарњим сатима, 23. августа, организује одбрану у шанчевима на Чемерници. У сукобу са Турцима пораз претвара у победу, уз помоћ Карановачког батаљона Чачанске бригаде и трећепозиваца око границе. У току ноћи протерује Турке према Јавору и сутрадан, 24. августа, у јутарњим сатима пада Илић, покошен, на падинама Јанковог крша, на Јавору.³ Повраћена је српска територија, али угасили су се животи: мајора Илића, Јеврема Вукосављевића, Стевице Јовановића и многих других храбрих бораца.

После тридесет година, 1907, грађани подјаворских села подижу, на једном од јаворских висова, монументални споменик, од студеничког мермера, у облику пирамиде, са посветом:

„Изгинулим борцима на Јавору и Калипољу са јаворским јунаком мајором Мих. Илићем у ратовима за независност Србије 1876. и 1877. год.” Из те посвете се види колико се цени Илићев удео у борбама на Јавору и са каквом се љубављу говори о њему као легенди Јаворског рата 1876. године.

II

У народним песмама постоје велике везе и сличност између Косова и Јавора (мисли се на Косовски бој 1389. и Јаворски рат). Борбе на Косову и битке на Јавору вођене су против Турака, за слободу српског народа. Битка на Косову се одиграла на Видовдан 1389, на Јавору је планирано да почне на Видовдан 1876. године. Нешто је закаснила и почела је на Ивањдан, 24. јуна (по старом календару). За пораз српске војске окривљују се појединци. Али зато Косово има Милоша Обилића, а Јавор – мајора Илића. Народни певач узвикује:

„Ој, Илићу – други Обилићу!”²⁴

Народни певач у песмама жали што мајор Илић није предводио српску војску на Јавору, у првим борбама: Да је био крајем јуна 1876. године на Јавору, српска војска не би се задржала код Сјенице и Новог Пазара, већ би продрла до црногорских брда и Косова и ослободила српски народ из ропства у тим крајевима.

Када не успева снагом оружја, народни певач се бори клетвом против надмоћнијег непријатеља. У другом делу песме „Ој, Илићу – други Обилићу” проклиње све оне који су могли да заштите мајора Илића и многе ратнике од смрти на ратишту, што то нису урадили:

„Калипоље, ничим не родило!
Млогу ли си уцвело мајку,
Млогу сеју у црно завило!”

Последње поруке које је мајор Илић, на издисају упутио, у виду су градације. Прво српској војсци:

„Ако вам је војсковођа пао,
Србин-јунак опет је остао!”

Јасно се види да треба борбу наставити.

Онда следи порука: Јавору, мајци, сеји и на крају љуби.

И док су песме „Ој, Илићу – други Обилићу” и „Јаворски јунак”²⁵ испеване у десетерцу, у стиху у коме се певају јуначке песме, дотле је трећа у осмерцу и, као балада, добила је своју мелодију, па се може и данас чути са усана горштак моравичког краја.

Илићу се у неким народним песмама дају поједине заслуге које му не припадају, јер их није заслужио. Треба, ипак, разумети да је он у народу постао легенда. И, у том додавању заслуга нема краја. Међутим, његовој личности и делу не треба ништа додавати, ни одузимати. Она је велика, делом и јунаштвом је доказана.

Нема много народних песама о мајору Михаилу Илићу, поготову дугих, јер је прошло време за спеску песму, а нема ни таквих певача, какав је био, рецимо, Остоја Пешковић из Миланце, брат Владике Јање. Каснији певачи су се бавили догађајима и личностима из свога времена (Јеврем Чакаревић из Штиткова и неки други).

За име мајора Илића везане су прве победе српске војске на јаворском ратишту. И данас у крајевима око Јавора круже многе легенде и приче: да је Илић у наступањима са својим ратницима до саме Сјенице заробио Али-паши децу и жену, а онда за сабљу му их дао; да је Илић командовао читавом војском на Јавору; да је покљонио сабљу да се преко ње купају поворођенцад.

III

ОЈ ИЛИЋУ, ДРУГИ ОБИЛИЋУ

„Ој Илићу, други Обилићу,
 да је таки још мајора било,
 ми би тада дошли на Косово.
 Косово би наше заузеле.
 Ту би Србе огријало сунце.
 Узели би земље Душанове,
 скидали ланце до Призрена.
 Мили боже, што нас не погледа,
 што нам узе мајора Илића?
 Еј, Јаворе, не зеленио се.
 Грдни Зака, не веселио се.
 Калипоље, ничим не родило,
 млогу ли си уцвело мајку,
 млогу сеју у црно завило!”

ЈАВОРСКИ ЈУНАК

О, Јаворе, кад би казат' знао,
 Дао бих ти што би поискао:
 Храбри Илић како ј' оно пао,

Те ј' на твојим крилима остао?
– Казаћу ти, о, како да не би,
Да коме ћу када нећу теби.
Када Србин пита за Србина,
Тад ми пара срце од милиша.
Бој се био од јутра до мрака,
Измеђ' Срба и измеђ' Турака.
Пушка пуца, сва се тресе гора,
Те погоди Илића Мајора.
Илић паде, а с њим све пропаде.
Тешка рана већ му срце пара,
Илић својој војсци проговара:
„Срби, браћо, осветите мене,
Нек' ми моја жсла не увене!
Ако вам је војсковођа пао,
Србин-јунак опст је остао
Да освети што је за освету
И целоме да покаже свету
Да је Србин гин'о за слободу,
И за славу својему народу.
С мене скин'те крваво одело,
Пошљите га мојој старој мајци.
Мајка ће га сузама опрати,
Подајте га мојој милој сеји,
Сеја ће га лицем осушити.
Понес'те им од мене поздраве
Да их више никад видет' нећу.
Јавор гора – то је кућа моја,
Црна земља – и отац и мајка,
Бор зелени – вереница љуба,
Вита јела – милосница сеја”.

*

Ој, Јаворс, је л' ти жао
Мајор Илић што је пао?
Мајор Илић и остали
На Јавору што су пали!
Тебе краси гроб Илића,
А Косово – Обилића.”

ЗАМЕНА

У наступању према Сјеници за време Јаворског рата, дође Илић са својом војском до капија вароши. Ноћу пошаље своје борце да му доведу Али-пашину жену и сина. Онда се врати на јаворске висове.

Када је Али-паша сазнао за отмицу жене и сина, дадне мајстору своју сабљу и нареди му да на њој изгравира речи: „Мајор Михаило Илић”, што овај и учини. Али-паша пошаље свог курира – гласника на положај и замоли Илића да му пусти жену и сина и за то му поклања сабљу са посветом.

Илић прими сабљу и врати му жену и сина живе и здраве.⁷

ПЛАЧ НОВОРОЂЕНЧЕТА

При проласку са ратишта у Ибарској долини 1876. године на јаворско ратиште, негде почетком јула, пут нанесе мајора Илића и његове ратнике, из долине горњег тока Студенице до Арбулића (засеока Вионице, на Голији) и ноћ их ту ухвати. Сместе се да преноће у фамилији Ивановић.

Преко ноћи, у тој кући првим плачем огласи се поворођенче. И на велику радост укућана – мушко дете. А, што се до тада мушко родило, све је помрло.⁸

Изјутра укућани замолише мајора Илића да буде кум и да се преко његове сабље окупа дете. Илић пристаде и на расанку поклони сабљу домаћину: да се преко ње купају новорођени Ивановићи.

Од тада деца нису умирала, а сабља је само за те потребе употребљавана.

Ивановићи више нису видсли кума, а његову сабљу и данас чувају као амајлију.

АЂУТАНТУ НА ПОКЛОН

Последњи Илићев ађутант био је Ивановић, вредан и поверљив војник, а уз то несребичан и храбар младић.⁸

При издисају на јаворском ратишту, поред Илића се налазио његов послани додајући му гутљаје воде у чутурици и завијајући му ране скидајући са себе кошуљу.

У последњим тренуцима Илић се маши за сабљу, стави је посланом у крило и рече:

– Ово ти је за успомену!

И, издахну.

Ивановић је сабљу закопао на Јавору и после повратка кући у Вионицу, оде тамо, ископа је и донесе кући.

Ивановићи су је чували као светињу.

ЦИГАНЧЕ

Илић се са сузама у очима растао од Рудничана у Чачку. Они су под командом поручника Путника кренули на нишко ратиште, а Илић се враћа на Јавор да прими под команду Ужичане. При проласку кроз Драгачево, тамо где се пут раздваја – један за Каону, а други за Котражу и Ивањицу, примети да се група Циганчића спрема да трчи за коњаницима. Илић тада успори коња и најупорнијег дозва да му приђе. Мали дотрча, сав уздихан и на измаку снаге. Стави га Илић испред себе на коња и крену према Ртима. Када су били близу извора поред пута, он рече пратиоцима да сиђу и одморе коње, а он се са Циганчићем врати према раскрсници.⁹

Спусти га поред черге са коња и даде му новчић.

– Бићеш ти велики ратник кад одрастеш!

Потом окрену коња и пожури на Јавор.

Одрастао је Циганчић и обукао војничко одело. За време Првог светског рата, казивали су ратници, напустио је трубу и узео пушку и налазио се у првим борбеним редовима. Био је рањаван, али жив је дошао на раскрсницу код Белице.

Касније певао и свирао, развеселавао друге.

ИЗНАД ЈАВОРСКИХ ВИСОВА

Мајор Илић није умро, већ се посветио. Уздигао се међу облаке. И, налази се међу вилама. Лети са њима изнад јаворских висова и надгледа Јавор. Ноћу се спушта на јаворске висове, а чим зора забели, диже се са вилама у висине. Надгледа стару границу, од Чемернице до Голије, на простору на коме је журишао на Турке.¹⁰

Повремено одлети до Авале и Београда – да га жеља мине.

НАПОМЕНЕ И ИЗВОРИ

1. Др Михаило Марковић. „Моје успомене”. Београд, 1906, стр. 170.
2. Јован Јаворац, „Ратне успомене”, у рукопису, Међуопштински историјски архив у Чачку, стр. 13.
3. У народној песми и легенди Михаило Н. Илић је познат као Мајор Илић. Јунак и војсковођа истиче се и под једним и другим именом, а у науци под правим именом и то са средњим словом (Н). Рођен је у Јагодини 14. новембра 1845. Отац Никола прешао је са занатом у Београд, где је Михаило завршио основну школу, пет разреда гимназије и Артиљеријску школу (Војну академију) 1866. године. До 1876. налазио се на разним војним дужностима, а највише као ђенералштабни капетан у Горњем Милапловцу и Ужицу, на припремама војске и старешина за предстојећи рат са Турцима.
4. Песма „Ој, Илићу – други Обилићу” забележена је у Летопису ужичке цркве и парохија, Т. Ужице, 1955, у рукопису који се чува у Историјском архиву у Ужицу, и у књизи Миладина Т. Радовића, „Самоуки рукопис”. Народни музеј и „Сретен Гудурић”, Титово Ужице, 1984, стр. 132.
5. Песма „Јаворски јунак” објављена је у „Споменици Велисав Јањића, коју је припремио Димитрије Јањић, а објавио Међуопштински историјски архив у Чачку, 1987, стр. 99. Испевао ју је Велисав Јањић, али се не разликује од других народних јуначких песама. И зато је уврштена овде, међу народне, иако се зна њен певач. Тако се поступало и према делу Остоје Нешковића, Владике Јање и других народних певача.
6. Песма без наслова, која почиње стиховима „Ој, Јаворе, ја л’ ти жао” чула се на приредби на Кушићима, 1975. године; забележио Раде В. Познатовић и унео у своју књигу „Традиционално народно стваралаштво ужичког краја”, Етнографски институт САНУ, посебна издања, књ. 30, св. 1, Београд, 1988, у одељку „Ратне песме”, под бр. 12, стр. 274. То је, уствари, рам-песма. У њој се мењају називи планина и имена јунака. Уместо Јавора чују се Јелица (планина) у драгачевском и чачанском крају, а у ужичком – Златибор и јунаци.
7. Легенду „Замена” аутор овог рада забележио је од Бошка Циврића (65), из Кукића код Чачка (радио је у чачанском „Партизану”, а родом је из Кушића код Ивањице).
8. Легенде „Плач новорођенчета” и „Ађутанту на поклон” казивао је Томислав Ивановић (65) из Вионице.
9. Легенду „Циганче” казивала Милијана Ајдечић (56) из Мршинаца код Чачка, родом из Сивчине.
10. „Изнад јаворских висова” – забележено на Кушићима, од Љубинка Петровића (62), раније управника Пољопривредне задруге „Јавор”, који је рођен у Опаленику.

LE MAJOR ILITCH DANS LES CHANTS POPULAIRES ET LES LÉGENDES

Dans les chants populaires et les légendes il est question des événements les plus importants et des personnages les plus remarquables qui ont été les héros de ces événements. On y met en relief les mérites de ceux-ci, en essayant de pénétrer jusqu'au tréfonds de leur âme.

Le présent texte n'est consacré qu'aux chants choisis qui parlent de l'héroïsme et d'autres vertus du major Ilitch. N'y figurent pas les chants qui ne font que mentionner le major Ilitch, le plus grand héros de la guerre du Yavor /1876/. L'auteur note que, à la différence des chants, les légendes sur ce héros, qui arrêta les Turcs à Pogléda et qui remporte la victoire à Tchémernitza /le 23 août 1876/, ne cessent d'être créées. Le major Ilitch continue de vivre dans la population. On en parle dans les villages au pied du Yavor comme de quelqu'un qui est là ou qui ne tardera pas à arriver.

Ljubomir Marković